

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/152935>

Please be advised that this information was generated on 2019-12-04 and may be subject to change.

Herman De Dijn (2014). *Vloeibare waarden: politiek, zorg en onderwijs in de laatmoderne tijd*
Pelckmans Klement, 184 pp., 19,50 €

Waarden bieden volgens Herman De Dijn niet langer een horizon van oriëntatie voor individuele of collectieve keuzes, maar ze worden in toenemende mate ter discussie gesteld, aangepast en gemanipuleerd in het licht van allerlei contingente en veranderlijke preferenties. Waarden zijn onder druk van een ontspoorde ideologie van zelfbeschikking en autonomie “vloeibaar” geworden: ze zijn niet langer “transcendent” ten opzichte van de individuele keuze (p. 152). Hiermee is niet alleen de titel van het boek verklaard (met toespelingen naar Zygmunt Bauman) maar ook de inzet ervan: een cultuurfilosofische kritiek op de manier waarop hedendaagse praktijken en instituties, vooral in de domeinen van zorg en onderwijs, zich in de laatste decennia hebben geëvolueerd.

De zelfbeschikkingsgedachte is volgens De Dijn gepaard gegaan met de cultivering van het verlangen dat de werkelijkheid geen weerstand mag bieden. We zijn bijvoorbeeld steeds minder bereid om ziekte en lijden te accepteren als onvermijdelijk deel van het bestaan: we *moeten* altijd gezond en gelukkig zijn, kinderen krijgen wanneer het ons uitkomt, kinderen bovendien die tot perfecte kinderen uitgroeien. Mensen die ons herinneren aan, in de woorden van Pierre Bourdieu, “het gewicht van de wereld” – zoals werklozen, migranten, gehandicapten, eenzamen, daklozen – worden in toenemende mate als een verstoring ervaren van het ideaal van een wereld die zich buigt rond onze activistische wil en planning. De hele samenleving moet één grote geoliede machine worden in het teken van een vergroting van efficiëntie en productiviteit.

Dat streven keert terug op de universiteit. Net als zoveel andere instituties wordt ook de universiteit steeds meer als een soort bedrijf gerund, een “organisatie” gericht op het bereiken van een zo groot mogelijke efficiëntie in de productie van een bepaalde output (afgestudeerden, publicaties, scores op ranglijsten), in plaats van een “instelling” waar mensen werken en studeren die door bepaalde intrinsieke waarden gedreven worden. Dit is een inmiddels bekende kritiek die ook soms wat overdreven of zelfs verwend kan aan doen, maar De Dijn slaagt erin een toenemende vermanaging en vermarkting van het onderwijs zo pregnant, herkenbaar en scherpzinnig te beschrijven dat de analyse toch weer levendig en betekenisvol is. Behalve het oplichten van een topje van de sluier, kan ik hier onmogelijk recht doen aan de rijkdom en breedte van die analyse.

Als een instelling een organisatie wordt en haar ziel (haar overgeërfde missie) verliest, ontstaat het probleem: “wat zal de organisatie doen ‘draaien’? De oplossing om organisaties performant te maken of te houden omvat twee elementen: enerzijds het managen van de gehele organisatie op basis van meetbare *targets*,

anderzijds de vermarkting van de organisaties [...]” (p. 70). De Dijn laat de gevolgen zien: een overheersing van de middelen op het eigenlijke doel. “Niet de zorg of vorming staat centraal, maar de output, de meetbare resultaten, datgene wat een hogere plaats in de ranglijst van organisaties kan bezorgen” (p. 73). De uitgebreide en steeds frequentere evaluatie- en auditsystemen zijn hierbij de ultieme drijfveren geworden om de prestaties omhoog te drijven, wat echter volgens de auteur weer nadelige effecten kan hebben op de intrinsieke motieven om inzicht en kennis te verwerven. En zo is de cirkel rond: het systeem creëert zijn eigen noodzakelijkheid terwijl niemand aan de knoppen zit. Herman De Dijn biedt – ik zou haast zeggen gelukkig – geen pasklare oplossingen, wat teveel gevraagd zou zijn gegeven het feit dat we spreken over diepe culturele patronen en systeemontwikkelingen, niet over een paar “machtsgeile individuen of managers” (p. 76).

Soms gaat De Dijn mij wat te ver in zijn kritiek op de waarde van autonomie, bijvoorbeeld als hij chagrijnig vaststelt dat het hedendaagse onderwijs in de greep is van “oppervlakkige, modieuze ideeën” zoals “zelfbeschikking en diversiteit” (p. 106). Een paar zinnen later wordt de “teloorgang van de vanzelfsprekendheden van een ‘christelijke’ omgeving” genoemd als een van de redenen voor deze oppervlakkigheid (p. 107). Het is ook deels een kwestie van woordkeuze: in plaats van aandacht te vragen voor het belang en de legitimiteit van bepaalde gezagsstructuren in het onderwijs, zegt De Dijn dat er nu eenmaal “meesters’ zijn die inzicht bezitten en naar wie het best geluisterd wordt” (p. 108). (Dat dit niet slaafs luisteren betekent, zoals hij eraan toevoegt, stelt niet echt gerust.) Er is veel nadruk op het belang van participatie “aan een al geconstitueerde wereld van betekenis en waarde” (p. 110). Dit leidt hem er onder andere toe te klagen over de teloorgang van het traditionele huwelijk en knarsetandend te spreken over de “onstuitbare” opkomst van het homohuwelijk, doorgedrukt door het “activisme van de holebi-beweging” (p. 157). Op dit soort plaatsen verstart het denken van De Dijn in versteende opposities. Het vieren van “transcendente” waarden krijgt hier zelf een ideologisch karakter: De Dijn is hier mijns inziens onvoldoende ontvankelijk voor de grote betekenis en waarde die een toegenomen individuele keuzevrijheid en diversiteit hebben voor onze samenleving, ondanks alle ontsporingen die er ook zijn.

Dit laat onverlet dat dit boek veel buitengewoon waardevolle inzichten bevat die bovendien in een heldere taal, zonder veel jargon en omhaal zijn verwoord. Het is een boek dat de maatschappelijke betekenis van filosofie belichaamt, dat aantoonst dat filosofen meer kunnen dan ofwel eindeloze commentaren op Plato en Rawls schrijven in specialistische (en slecht gelezen) *journals*, ofwel – zoals de Dijn het raak benoemt – quasitherapeutische boekjes op de zingevingsmarkt publiceren waarbij het weten opnieuw geïnstrumentaliseerd is (p. 136). Jammer dat dit soort inspirerende en prikkelende analyses in de huidige “evaluatiesystemen”

geen “punten” oplevert. Gelukkig leidt dit er niet toe dat ze niet meer verschijnen; dat zou pas echt de ultieme overwinning zijn van Mackenzie en consorten. Hopelijk schrijft Herman De Dijn nog heel lang door na zijn emeritaat, tegen de stroom in, over dit soort wezenlijk zaken die ons allemaal aangaan. Dit is eigenlijk wat filosofie zou moeten doen en hoe filosofie ooit ook begonnen is: ons aan het denken zetten over ontwikkelingen en betekenissen die ons zo nabij zijn, ons zo op de huid zitten, dat we er bijna blind voor zijn geworden.

Bart van Leeuwen

Radboud Universiteit Nijmegen